

Emanuel Conțac

**RECEPTAREA LUI IOAN HRISOSTOMUL, RESPECTIV
A LUI VASILE CEL MARE, ÎN OMILIA 21 („TÂNĂRUL BOGAT”)
DIN TÂLCUL EVANGHELIILOR (1567)¹**

Introducere

Problema surselor *Cazaniei I* coresiene este departe de a fi lămurită, dar cercetarea întreprinsă în ultimii ani a scos la iveală câteva elemente care au arătat că geneza acestui remarcabil produs cultural este mult mai complexă decât s-a crezut îndeobște. Ce știm sigur, până în momentul de față, este că autorul omiliarului coresian a folosit cel puțin o sursă maghiară. *Omilia 60* („Tăierea-împrejur a Domnului”) reprezintă o preluare (și adaptare) a *Omiliei la Crăciunul mic* din *Válogatott prédikációk*, colecție de predici publicată de Melius Juhász Péter în 1563².

De departe, însă, cea mai importantă sursă folosită de autorul omiliarului coresian este *Comentariul la Matei* al lui Musculus (*editio princeps* 1544). Idei și fragmente din acest comentariu au fost identificate în *Omilia 11* (Matei 4: Chemarea primilor ucenici)³, *Omilia 14* (Matei 8: Demonizații din Gadara)⁴, *Omilia 47* (Marcu 8: Purtarea crucii)⁵, *Omilia 50* (Ioan 12: Intrarea lui Isus în Ierusalim)⁶. Există indicii că și lucrarea *Loci Communes* a lui Musculus a fost întrebuințată de

¹ This work was supported by a grant of the Ministry of Research, Innovation and Digitization, CNCS – UEFISCDI, project number PN-IV-P2-2.1-BSO-2023-0005, within PNCDI IV.

² Enikő Pál, Emanuel Conțac, Ioan-Mihai Felea, „Noi contribuții privind raportul dintre cartea de predici a lui Melius (*Válogatott prédikációk*), *Cazania I* coresiană (*Tâlcul evangheliilor*) și *Postilla de la Neagovo*, din perspectiva predicii la Tăierea-împrejur a Domnului, în *Limba română*, vol. 74 (2025), nr. 1–2, pp. 23–57.

³ Emanuel Conțac, „Comentariul lui Wolfgang Musculus la Matei 4, sursă de inspirație pentru *Omilia 11* (la Duminica a II-a de după Cincizecime) din *Tâlcul evangheliilor* (1567) (Partea I)”, în *Philologica Jassyensia*, vol. 21.2 (2025), p. 37–49, „Comentariul lui Wolfgang Musculus la Matei 4, sursă de inspirație pentru *Omilia 11* (la Duminica a II-a de după Cincizecime) din *Tâlcul evangheliilor* (1567) (Partea a II-a)” în *Philologica Jassyensia*, 22.1 (2026), pp. 37–50.

⁴ Emanuel Conțac, „Receptarea lui Ioan Hrisostomul în *Tâlcul evangheliilor* (*Omilia a 14-a*) prin intermediul *Comentariului la Matei* al lui Wolfgang Musculus (1544)”, în *Limba română*, vol. 73.1 (2024), pp. 49–68.

⁵ Emanuel Conțac, „Comentariul la *Evanghelia după Matei* (1544) al lui Wolfgang Musculus, sursă de inspirație pentru *Tâlcul evangheliilor* (1567), *Omilia* la Duminica a treia din Post”, în *Limba română*, vol. 72.1 (2023), pp. 43–78.

⁶ Emanuel Conțac, „Receptarea lui Ioan Hrisostomul în *Omilia* din Duminica Floriilor, din *Cazania I* coresiană (1567), prin intermediul *Comentariului la Matei* (1544) al lui Wolfgang Musculus”, în *Apulum. Series Historia & Patrimonium Supplementum*, vol. 62 (2025), pp. 1–14.

autorul *Cazaniei I*, întrucât elemente din această lucrare se găsesc în *Omilia 63* (Matei 17: Schimbarea la față)⁷.

Alte cercetări au scos la iveală faptul că autorul român a prelucrat elemente din opera exegetică a scriitorului bizantin Teofilact al Ohridei. Lucrările acestuia au fost traduse în latină la începutul sec. al XVI-lea, fiind tipărite frecvent în spațiul apusean. Idei și citate din comentariile lui Teofilact au fost identificate în *Omilia 4* (Ioan 5: Vindecarea slăbănogului)⁸, *Omilia 22* (Matei 21: Pilda lucrătorilor viei)⁹ și *Omilia 42* (Luca 15: Pilda fiului risipitor).

În studiul de față vom demonstra că amplul comentariu la Matei al lui Musculus este sursa celor două citate patristice din „A patra învățătură” a *Omiliei 21*. Din cercetarea preliminară pe care am făcut-o, dar pe care o vom publica într-un alt studiu, reiese că și celelalte secțiuni ale *Omiliei 21* au la bază idei și secvențe din MUSC. 1544. În acest fel, numărul omiliilor despre care știm cert că sunt tributare *Comentariului la Matei* al teologului reformat se ridică la cinci.

Chiar dacă în această fază a cercetărilor nu avem informații complete privitoare la geneza primului omiliar coresian, pornind de la datele acumulate până în prezent, considerăm plauzibilă următoarea ipoteză de lucru: *Tâlcul evangheliilor* reprezintă o lucrare eclectică, o operă de compilație realizată *ad hoc* de un predicator român care integrează în omiliile sale idei și citate provenite din surse variate, pe care le adaptează conform intereselor sale pastorale. În „bibliografia” de care se folosește alcătuitorul *Cazaniei I* găsim comentarii bizantine traduse în latină (*Theophylacti in quatuor Euangelia enarrationes*), două lucrări biblico-teologice scrise în latină de un autor reformat (*In Evang. Matthaeum commentarii, Loci communes*) și un omiliar maghiar (*Válogatott prédikációk*).

Considerații generale despre *Omilia 21*

Omilia 21 din *Tâlcul evangheliilor* constituie un comentariu biblic la pasajul din Matei 19:16-26, în care este relatată întâlnirea dintre Isus și un personaj inițial neidentificat („unul neștine”). Ulterior evanghelistul precizează că personajul preocupat să dobândească „viața de veac” (ζωὴν αἰώνιον) este un tânăr (νεανίσκος). În urma dialogului cu Isus, acesta află că pentru a fi „desfârșit” (τέλειος) trebuie să-și vândă

⁷ Informații au fost prezentate în „Sfinții Atanasie, Ioan Hrisostomul și Vasile cel Mare, susținători ai îndreptăririi prin credință, conform *Omiliei 63* („Schimbarea la Față a Domnului”) din *Tâlcul evangheliilor* (1567)”, Simpozionul Internațional „Explorări în Tradiția Biblică Românească și Europeană”, Iași, 5–6 iunie 2025.

⁸ Emanuel Conțac, „Teofilact al Ohridei și Wolfgang Musculus, surse ale *Omiliei a IV-a* (Vindecarea slăbănogului) din *Cazania I* coresiană (1567).” în *Apulum. Series Historia & Patrimonium Supplementum*, vol. 63 (2026), pp. 41–56.

⁹ „*Comentariul la Matei* al lui Teofilact, sursa interpretării alegorice a Parabolei lucrătorilor viei, din *Tâlcul evangheliilor* (1567).” Studiul urmează să fie publicat în *Analele Universității de Vest din Timișoara*, Seria „Științe filologice”.

avuția și să o dea „mișeilor”. Neputând să se ridice la înălțimea acestei exigențe, tânărul pleacă „oscârbit” (λυπούμενος). Episodul se încheie cu observația făcută de Isus că „mai lesne iaste cămilei pren lăuntrul urechile (sic!) acului a treace decât bogatul în părăția¹⁰ ceriului a intra” (TÂLCUL EV., f. 91^v).

Omilia propriu-zisă (circa 1.150 de cuvinte) urmează o structură tipică: după enunțarea „tâlcului” care prezintă mesajul central al pericopei biblice, autorul enunță cinci „învățăături” în care sunt reliefate diverse aspecte morale și teologice. În studiul de față ne vom opri asupra învățăturii a patra, care conține două citate patristice pe care le vom comenta mai jos. Fragmentul care ne preocupă în mod deosebit are următorul conținut:

Zice evanghelist: „Era având tânărul câștig mult.” Aicea zice Zlatoust, strigând: „Striga-voiu cu glas mare cum în ce chip înmulțește-se avuția, așa tare și pohta avuției. Și «cu» cât mai multă avuție dobândește omul, cu atâta și mai mișelu se face.” Așa zice și Vasile, cum au văzut bogații carei au postit și au făcut rugăciuni și de păcate au suspinat, ce niciun fileari mișeilor n-au dat” (TÂLCUL EV., f. 94^v-95^r).

Sursa directă a ambelor citate este *Comentariul la Matei* al lui Wolfgang Musculus. Dacă în *Cazania I* cele două citate sunt în succesiune imediată, în lucrarea comentatorului reformat ele sunt despărțite de opt rânduri de text care îl au ca autor pe teologul reformat. Pentru a reconstitui în detaliu receptarea celor două citate patristice, le vom trata în secțiuni separate, acordând atenție deopotrivă versiunii latinești din MUSC. 1544, cât și textului grecesc care a circulat în edițiile publicate în secolul al XVI-lea. Abia apoi vom putea evalua receptarea celor două citate de către autorul român anonim care a compus *Omilia 21*.

Ioan Hrisostomul: paradoxul bogaților care sărăcesc pe măsură ce strâng bogății

Et hoc est, quod Chrysostomus exclamans, *Nunquam inquit magna uoce clamare cessabo, accessione pecuniarum cupiditatem habendi magis atque magis adeo inflammari, ut rerum copia crescente egestas quoque crescat* (MUSC. 1544, p. 461).

Și aceasta este ceea ce zice Hrisostom, exclamând: „Nu voi înceta vreodată să strig cu glas puternic că, odată cu sporirea averilor, dorința de a avea se aprinde tot mai mult, încât, pe măsură ce belșugul de lucruri crește, sărăcia crește și ea.

Fragmentul pe care îl citează Musculus și pe care l-am reprodus mai sus provine din *Comentariul la Matei* (*Omilia 63*) al lui Ioan Hrisostomul¹¹. Așa cum am arătat

¹⁰ Am evitat întregirea formei în maniera propusă de Vladimir Drimba (i.e. <îm>părăția), mai ales că forma scurtă este atestată în alte tipărituri coresiene. Un exemplu cu titlul ilustrativ se întâlnește în *Liturghierul* din 1570: „Pomenească-vă toți voi Domnul / Dumnezeu în părăția lui” (CREST. I, p. 103). Datorz mulțumiri filologului Cristinel Sava pentru conținutul acestei note.

¹¹ În românește: *Sfântul Ioan Gură de Aur, Scrieri. Partea a treia: Omilii la Matei*, trad. D. Fecioru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.

în alt studiu¹², versiunea latinească a acestor omilii (traduse în cea mai mare parte de George din Trapezunt) a fost tipărită întâia dată în 1466, la Strasbourg. Din secolul următor datează ediții mult mai numeroase, tipărite îndeosebi la Basel¹³. În studiul nostru, ne vom folosi de ediția tipărită în 1530 de Hieronymus Froben.

În secțiunea următoare vom arăta că textul lui Ioan Hrisostomul suferă anumite schimbări ca urmare a traducerii din greacă în latină. Modificări suplimentare se datorează condeiului lui Musculus, care adaptează citatul pentru a-l integra în comentariul său exegetic. În ultima etapă a acestui „telefon fără fir”, textul este tradus din latină în română de către autorul *Cazaniei I*, fapt care duce la apariția unor nuanțe noi. Totuși, în ciuda schimbărilor inerente transferului dintr-o limbă în alta, esența citatului hrisostomic se regăsește în forma finală a textului, cea din prima *Cazanie* coresiană.

De departe, cele mai mari și mai evidente modificări apar în procesul de traducere din latină în română. Astfel de schimbări sunt de înțeles, dat fiind faptul că limba română nu are, în sec. al XVI-lea, acele mijloace de expresie necesare unui demers interpretativ complex. În mod remarcabil, autorul român a preluat nu doar citatul propriu-zis, ci și formula introductivă („zice Zlatoust, strigând”), care corespunde secvenței *Chrysostomus exclamans (...) inquit*¹⁴. În locul secvenței *nunquam magna uoce clamare cessabo*, care este formulată cu ajutorul negației, autorul român introduce un enunț afirmativ: „striga-voiu cu glas mare”. Singurul element care se păstrează neschimbat în procesul de traducere este secvența *magna uoce*, redată în românește prin „cu glas mare”.

Pentru a reda secvența *accessione pecuniarum* („prin creșterea avuțiilor”), cărturarul român recurge la o propoziție subordonată care are în centru un verb: „în ce chip înmulțește-se avuția”. Versiunea latinească face referire la *cupiditas habendi*, care în *Cazania I* are ca echivalent secvența „pofta avuției”. În MUSC. 1544 situația paradoxală a bogatului este exprimată cu ajutorul substantivelor *copia* („belșug”) și *egestas* („sărăcie”), care formează o construcție simetrică: *ut rerum copia crescente, egestas quoque crescat* („încât pe măsură ce belșugul de lucruri crește, sărăcia crește și ea”). Autorul român păstrează paradoxul, dar îl exprimă într-o formă simplificată, cu rezonanță proverbială: „Și <cu> cât mai multă avuție dobândește omul, cu atâta și mai mișel se face.” În context, termenul „mișel” înseamnă „sărac”, sens valabil de altfel pentru toate ocurențele acestui termen din *Cazania I*¹⁵.

Fragmentul hrisostomic citat de Musculus poate fi analizat atât din perspectiva originalului grecesc, pe care îl reproducem mai jos, în coloana din stânga, cât și a versiunii latinești tipărite în oficina lui Froben. Ambele texte sunt însoțite de versiuni românești realizate *ad-hoc*.

¹² Emanuel Conțac, „Receptarea lui Ioan Hrisostomul în *Tâlcul evangheliilor* (Omilia a 14-a) prin intermediul *Comentariului la Matei* al lui Wolfgang Musculus (1544)”, în *Limba română*, vol. 73.1 (2024), pp. 49–68.

¹³ Pentru istoria complexă a tipăririi corpusului hrisostomic, vezi Sam Kennerley, *The Reception of John Chrysostom in Early Modern Europe: Translating and Reading a Greek Church Father from 1414 to 1624* (Arbeiten zur Kirchengeschichte, 157), Berlin, Walter de Gruyter, 2023.

¹⁴ Așadar, gerunziul din latină a fost redată printr-un gerunziu în limba română.

¹⁵ În mod surprinzător, DLR nu include nicio atestare din *Cazania I*.

<i>In Matthaeum (homiliae 1-90) PG, vol. 58, col. 605</i>	CHRYSOSTOMUS 1530, p. 358D
Οὐ γὰρ ὁμοίως κατέχονται οἱ τὰ ὀλίγα ἔχοντες, καὶ οἱ πολλῇ βαπτισθέντες περιουσίᾳ· τυραννικώτερος γὰρ τότε ὁ ἔρως γίνεται. Ὅπερ αἰεὶ λέγων οὐ παύομαι, ὅτι ἡ προσθήκη τῶν ἐπεισιόντων μείζονα ἀνάπτει τὴν φλόγα, καὶ πνευστέρους ἐργάζεται τοὺς κτωμένους, εἴ γε ἐν πλείονι καθίστησιν αὐτοὺς ἐπιθυμία, καὶ μᾶλλον αἰσθάνεσθαι τῆς ἐνδείας ποιεῖ. Σκόπει γοῦν καὶ ἐνταῦθα οἷαν ἐπεδείξατο τὴν ἰσχὺν τὸ πάθος. Τὸν γὰρ μετὰ χαρᾶς προσελθόντα καὶ προθυμίας, ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Χριστὸς ῥῖψαι τὰ χρήματα, οὕτω κατέχωσε καὶ ἐβάρησεν, ὥς μὴδὲ ἀποκρίνασθαι περὶ τούτων ἀφεῖναι, ἀλλὰ σιγήσαντα καὶ κατηφῆ καὶ στυγνὸν γενόμενον ἀπελθεῖν.	Non pariter certe [hac passione] opprimuntur, qui pauca possident, et qui magna rerum copia obruuntur. Nec unquam magna uoce praedicare cessabo, accessione pecuniarum cupiditatem habendi magis atque magis adeo inflammari, ut rerum copia crescente, paupertas quoque augeatur. Nam qui maiori desiderio ardent, egere se magis sentiunt. Perspice igitur quanta huius passionis uis sit: cum magna [diues ille] Christum laetitia adiisset, ita suffossus atque obrutus fuit, quia eiiciendam pecuniam esse audiuit, ut nec respondere quidem potuerit, sed tristis, ac maestitia pressus decesserit.
Cei care au puțină [bogăție] nu sunt subjugați¹⁶ asemenea celor care se scaldă¹⁷ în belșug, căci la aceștia dragostea [de averi] este mai tiranică. Ce am spus neconținut nu voi înceta să zic: acumularea de venituri¹⁸ ațâță și mai mult flacăra, ba încă îi face mai săraci pe cei avuți, fiindcă stârnește în ei o și mai mare patimă, făcându-i mai conștienți de ceea ce nu au. Vezi și aici cât de tare s-a dovedit a fi patima¹⁹ [acestui tânăr]! El se apropiase cu bucurie și cu râvnă, dar când Hristos i-a poruncit să lepede²⁰ bogățiile, a fost atât de copleșit și de împovărat, încât nu i-a mai fost cu puțință să dea vreun răspuns cu privire la acestea, ci a plecat tăcut, întristat și sumbru.	Desigur, nu în aceeași măsură sunt apăsăți de această patimă cei care posedă puțin și cei care sunt copleșiți de o mare abundență de lucruri. Nu voi înceta să propovăduiesc cu glas puternic că, odată cu sporirea averilor, dorința de a avea se aprinde tot mai mult, încât pe măsură ce belșugul de lucruri crește, sărăcia sporește și ea. Căci cei care ard cu o dorință mai mare, se simt și mai mult în lipsă. Observă așadar cât de mare este forța acestei patimi: când acel bogat s-a apropiat de Hristos cu mare bucurie, a fost zdrobit și copleșit, fiindcă a auzit că averea trebuie lepădată, încât nu a putut să răspundă nimic, ci a plecat trist și apăsător de mâhnire.

Versiunea latinească a *Omiliilor* lui Ioan Hrisostomul clarifică textul grecesc prin introducerea unor elemente suplimentare. Pentru a preciza ce anume îi stăpânește pe cei care au multe avuții, traducătorul a introdus secvența *hac passione*: „Desigur, nu în aceeași măsură sunt apăsăți *de această patimă*...” Același reflex clarificator se întâlnește și în partea a doua a fragmentului: secvența Τὸν (...) προσελθόντα „pe cel

¹⁶ Pentru acest sens, vezi glosele din MONTANARI (s.u. κατέχω) care ilustrează utilizarea verbului la diateza pasivă: **to be possessed, be in the power of, be subject to** Pind. *P.* 1.10; ὑπὸ μεγάλης ἀνάγκης κατέχεσθαι to be in the power of a great necessity Plat. *Leg.* 858a.

¹⁷ Gr. βαπτίζω înseamnă în mod tipic „a scunda”, „a afunda”. Atunci când este folosit în mod figurat, verbul evocă cel mai adesea un context negativ (de ex., „afundat în datorie”; ὀφλήμασι βεβαπτισμένος overwhelmed by debt Plut. *Galb.* 21.3, MONTANARI, s.u. βαπτίζω).

¹⁸ Vezi LAMPE, s.u. ἐπεισιέμι: τὰ ἐπεισιόντα *income*, Chrys. *hom.* 63.2 in Mt. (7.630a).

¹⁹ Am redat liber secvența οἷαν ἐπεδείξατο τὴν ἰσχὺν τὸ πάθος „ce tărie a scos la iveală patima”.

²⁰ Gr. ῥίπτω înseamnă literal „a arunca”. Dumitru Fecioru îl traduce prin „a se despărți (de)” „dar când Hristos i-a poruncit să se despartă de averi...” Vezi OM. MATEL, p. 729.

care se apropiase” este explicitată cu alte elemente: *diues ille Christum (...) adiisset* „bogatul acela se apropiase de Hristos”. Traducătorul își ia libertatea de a introduce nuanțe suplimentare. De pildă, verbul λέγω „a zice”, este redat prin lat. *praedicare* „a proclama”, verb rezervat îndeobște comunicării publice. Pentru a da textului latinesc un plus de solemnitate, traducătorul a introdus secvența *magna uoce* „cu glas mare”, pe care o vom găsi atât în MUSC. 1544, cât și în versiunea românească din *Cazania I*.

În ipoteza că textul grecesc pe care l-am citat mai sus (Migne, vol. 58) este identic cu cel pe care l-a avut sub ochi George de Trapezunt, constatăm că traducătorul a omis secvența τυραννικώτερος γὰρ τότε ὁ ἔρως γίνεται „căci iubirea [acestora] se face și mai tiranică”²¹. În textul grecesc, atitudinea tânărului care vine la Hristos a fost descrisă de Ioan Hrisostomul cu ajutorul a două substantive: μετὰ χαρᾶς (...) καὶ προθυμίας „cu bucurie (...) și cu ardoare”. În versiunea latinească regăsim doar primul termen: *laetitia* „bucurie”. Deși textul biblic din Mat. 19:22 precizează că tânărul a plecat λυπούμενος „întristat”, Ioan Hrisostomul folosește trei elemente descriptive: σιγήσαντα καὶ κατηφῆ καὶ στυγνόν. În versiunea latinească ele sunt reduse la două: *tristis, ac maestitia pressus*.

Vasile cel Mare: paradoxul bogaților cucernici, dar nemilostivi

În această secțiune vom analiza citatul din Vasile cel Mare („Omilia către bogați”)²², pornind de la versiunea românească inserată de autorul *Cazaniei I* în continuarea citatului din Ioan Hrisostomul.

Așa zice și Vasilie, cum au văzut bogații carei au postit și au făcut rugăciuni și de păcate au suspinat, ce nici un fileari mișeilor n-au dat. (TÂLCUL EV., f. 95^r)

După cum am precizat deja, și acest fragment provine din MUSC. 1544. Pentru a-l situa mai bine în context, vom prezenta mai jos și fragmentul prin care Musculus face tranziția dintre cele două citate patristice. În mod remarcabil, teologul reformist păstrează o secvență de text în limba greacă (πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνύμενοι „arătând toată evlavie, dar fără nicio cheltuială”), ceea ce dovedește familiaritatea lui cu textul grecesc al *Omiliei* către bogați. De altfel, primul volum cu textul grecesc al omiliilor lui Vasile cel Mare ieșise de sub tipar încă din 1532²³, în urma eforturilor editoriale făcute de Erasmus²⁴. Fragmentul care se regăsește și în *Cazania I* este marcat cu litere aldine.

²¹ În mod surprinzător, predicatorul răsăritean folosește termenul ἔρως pentru a descrie patima tiranică de care este stăpânit omul dornic să-și sporească bogăția.

²² În românește: Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, trad. de Dumitru Fecioru, text revăzut de Constantin Georgescu, note de Dumitru Fecioru, Constantin Georgescu și Alexandru Mihăilă, București, Editura Basilica, 2009.

²³ Scurte descrieri ale primelor ediții cuprinzând textul grecesc al lucrărilor lui Vasile cel Mare pot fi găsite în PG, vol. 29, p. CCXLVI.

²⁴ Pentru o bună prezentare a manuscriselor, respectiv edițiilor lucrărilor lui Vasile cel Mare, vezi Stig Y. Rudberg „Manuscripts and Editions of the Works of Basil of Caesarea”, în Paul Jonathan Fedwick (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-hundredth Anniversary Symposium*, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1981, pp. 49–65.

Gerit igitur hic adolescens imaginem omnium eorum qui cuperent quidem obtinere uitam aeternam, illiusque gratia parati essent multa facere, multa omittere, in hoc deficientes quod interea amatores sunt opum terrenarum, expertes omnis dilectionis erga proximum. Tantum studii potuit hic adolescens impendere praeceptis Dei, ut illius gratia dilectus sit à Christo, opes uerò uendere ac pauperibus dare non potuit. Tales se multos **uidisse diuites dicit Basilius: qui et ieiuauerint, et precibus operam dederint, et de peccatis suis ingemuerint: Caeterum ne obulum quidem pauperibus dederint**, πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνύμενοι, hoc est, quamcunque religionem ostendentes quae sumptu careret. Talium hodie, etiam inter eos qui Euangelii synceritatem amplexos se simulant, multus est numerus: qui nihil non facerent uitae aeternae gratia, hoc uno dempto, quod iubentur opes suas communicare pauperibus, et omnibus renunciare quae possident.

Așadar, acest tânăr îi reprezintă pe toți cei care într-adevăr au dorința de a dobândi viața veșnică și care de dragul ei ar fi gata să facă multe și să renunțe la multe, dar care au acest cusur: iubesc bogățiile pământești, fiind lipsiți de orice afecțiune față de aproapele lor. Atât de multă râvnă a izbutit acest tânăr să arate față de poruncile lui Dumnezeu, încât datorită ei a fost îndrăgit de Hristos; totuși, n-a fost în stare să-și vândă bogățiile și să le dăruiască săracilor. **Vasile zice că el a văzut mulți bogați de felul acesta, care posteau, care se nevoiau în rugăciuni și care gemeau din pricina păcatelor lor, dar care nu dădeau nici măcar un obol la săraci**, πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνύμενοι, adică făcând dovada unei religiozități care nu costă nimic. Și astăzi este mare numărul oamenilor de felul acesta, care dau impresia că au îmbrățișat puritatea Evangheliei și care ar face orice de dragul vieții veșnice, numai să nu li se poruncească să-și împartă averile cu cei săraci și să renunțe la tot ce stăpânesc.

Și în acest caz, analiza fragmentului citat de Musculus va fi dublată de un scurt comentariu privitor la originalul grecesc al omiliei vasilene, care a cunoscut cel puțin două versiuni latinești în secolul al XVI-lea. În original, Vasile cel Mare spune următoarele:

Οἷδα πολλοὺς νηστεύοντας, προσευχομένους, στενάζοντας, πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνυμένους, ὁβολὸν δὲ ἓνα μὴ προῖεμένους τοῖς θλιβομένοις (BASILIUS 1532)²⁵.

Știu mulți care postesc, se roagă, suspină și arată o evlavie care nu-i costă nimic²⁶, dar care un bănuț²⁷ nu slobozesc pentru cei nevoiași.

Omiliile vasilene tipărite de Froben în 1532²⁸ au fost traduse în latină de două ori. Ianus Cornarius (1500–1558), umanist saxon cu studii de medicină, cunoscut îndeosebi pentru traduceri din autori precum Hipocrate, Dioscoride și Galen, publicate cel mai adesea în tipografia lui Hieronymus Froben din Basel, a ajuns în cercul de

²⁵ Cea mai recentă ediție critică a textului: *Homilia in divites*, în Y. Courtonne (ed.), *Saint Basile. Homélies sur la richesse*, Paris, Firmin Didot, 1935. Textul citat de noi se găsește în PG, vol. 31, col. 288A.

²⁶ Gr. ἀδάπανος înseamnă „fără cheltuială”, „gratuit”. Vezi folosirea lui în NA²⁸, 1Cor. 9:18. În mod neașteptat, secvența πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν a fost redată de Dumitru Fecioru prin „o evlavie fără sfârșit” (VASILE OMIL., p. 129–130). În fapt, Părintele răsăritean afirmă că bogații care postesc, se roagă și suspină manifestă o pietate care nu presupune niciun cost practic.

²⁷ Gr. ὁβολός, monedă ateniană care valora a șasea parte dintr-o drahmă. Vezi MONTANARI, *ad loc*.

²⁸ Volumul prefațat de Erasmus are acest titlu: *En amice lector, Thesaurum damus inaestimabilem D. Basilium vere Magnum sua lingua disertissime loquentem quem hactenus habuisti Latine balbutientem. Unum hunc dedit nobis Graecia numeris omnibus absolutum... Mihi crede, reddet te tibi meliorem, quisquis hunc familiarem habere voles*, Basel, Hieronymus Froben și Nicolaus Episcopus, 1532.

cunoștințe al lui Erasmus, sub influența căruia a tradus o mare parte din scrierile lui Vasile cel Mare.

Volumul *in folio* tipărit în 1540, cuprinzând opera vasiliană în traducerea lui Cornarius, este alcătuit din patru tomuri care au pagină de titlu separată. În prefața care însoțește primele două tomuri, Cornarius își pune munca de traducător sub patronajul lui Albrecht de Brandenburg, justificându-și totodată pătrunderea pe un teren care nu era specialitatea lui: „Lucrarea mea trebuia să ajungă la cunoștința publicului prin mijlocirea Înălțimii Voastre fiindcă astăzi nimeni nu poate aștepta teologie de la un medic, după cum nu speră nimeni [să scoată] apă din piatră seacă sau, ca să zic mai blând, nu așteaptă arhitectură de la un cofetar”²⁹.

Cealaltă ediție cuprinzând versiunea latinească a scrierilor lui Vasile cel Mare i se datorează în mare măsură lui Wolfgang Musculus, care semnează prefața (datată 24 decembrie 1539)³⁰. În amplul text introductiv, Musculus arată că atât natura lucrării ce urmează să fie publicată, cât și cutuma i-au impus să adauge lucrărilor lui „Vasile al nostru” o prefață (*ut aliquid praefationis Basilio nostro praefigeretur*). Însuși Johann Herwagen, tipograf care și-a asigurat o bună reputație pe tărâm literar, i-a cerut acest lucru când era în chinurile facerii acestui volum (*inter ipsas partus ὠδῖνας suo iure exegit*). Neputând să refuze o asemenea invitație, Musculus a ales să o scrie cu maximă „zgârcenie” (*parcissime*), fiindcă viața, pietatea și erudiția imensă a teologului capadocian sunt atât de cunoscute, încât nu au nevoie de un elogiu suplimentar din partea lui³¹.

Musculus le pune în vedere cititorilor să nu mai aștepte ca el să-și dea cu părerea asupra lui Vasile cel Mare (*nemo meum de hoc viro iudicium efflagitet*), devreme ce pot recurge la părerea foarte avizată exprimată de Erasmus în prefața ediției 1532 a operei vasiliene. Erasmus îl socotește pe Vasile cel Mare un „Demostene creștin”³² și nu ezită să-l așeze înaintea tuturor scriitorilor de renume, atât a celor bisericești, cât și a celor lumești (*et omnibus non solum Ecclesiasticis scriptoribus, sed et iuxta seculum nominatissimis praeferre nihil dubitat*)³³.

În partea de final a prefetei, Musculus se simte dator să-i pună cititorului în vedere că stilul nespus de elegant al lui Vasile cel Mare nu poate fi făcut cunoscut urechilor latinești (*elegantissima autoris huius dictio latinis auribus innotescere nequit*) și că elocința Capadocianului este străină de ostentația caracteristică literaturii seculare

²⁹ BAS.FROBEN (pagina a doua a epistolei către Albert): „Itaque etiam hac de causa hic meus labor per Celsitudinem tuam mihi inuulgandus fuit, quum ne speretur quidem ex medico hodie theologia, sicut necque ex pumice aqua, aut ut mitius dicam, ex pistore Architectura.”

³⁰ Potrivit catalogului care enumeră lucrările lui Musculus, tomul „vasilian” a fost precedat de alte două volume, ambele publicate de Herwagen: *Ion. Chrysos. in D. Pauli epistolas commentarii* (Basel, 1536) și *Opera D. Ioannis Chrysostomi Archi-episcopi Constantinopolitani* (Basel, 1539). Vezi Paul Romane-Musculus, „Catalogue des oeuvres imprimées du théologien Wolfgang Musculus”, în *Revue d'histoire et de philosophie religieuses* 43.3 (1963), p. 261.

³¹ BAS.MUSC., prima pagină (nenumerotată) din secțiunea „Ad lectorem”.

³² Vasile cel Mare a făcut studii de filozofie și retorică la Atena în perioada 349–355, avându-i ca dascăli, între alții, pe Himerios și Prohaeresios, care sunt elogiați de istoricul păgân Eunapius. Pentru o evaluare a perioadei petrecute de Vasile cel Mare în Atena, vezi Philip Rousseau, *Basil of Caesarea*, Berkeley, University of California Press, 1994, p. 27–60.

³³ BAS.MUSC., pagina a șasea (nenumerotată) din secțiunea „Ad lectorem”.

(*ab omni ostentatione secularis litteraturae aliena eloquentia*). În plus, prefațatorul îl previne pe cititor că traduceri publicate în volum conțin neajunsuri și că ele nu au putut fi eliminate în întregime, mai ales că numărul lor, după cum mărturie eruditul Erasmus, este mai mare decât cel al rândurilor de text (*propositum non fuit omnes mendas expungere, cum illae sint, uel doctissimo Erasmo teste, tam multae ut uersuum numerum superent*)³⁴.

Considerații pe marginea versiunilor „Cornarius” și „Musculus”

Pentru a putea evalua cu ușurință maniera în care a fost tradus citatul care ne preocupă, vom prezenta succesiv, în manieră „sinoptică” atât textul grecesc, cât și cele două versiuni latinești publicate în 1540.

Οἷδα πολλοὺς νηστεύοντας, προσευχομένους, στενάζοντας, πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνυμένους, ὁβολὸν δὲ ἕνα μὴ προῖεμένους τοῖς θλιβομένοις. (BASILIUS 1532, p. 280)

Noui quosdam qui ieiunarunt, qui orarunt, qui ingemuerunt, omnem denique sine sumptu pietatem exercuerunt, uerum ne unum quidem obolum in egenos expenderunt. (BAS.CORN., p. 172)

Versiunea realizată de Ianus Cornarius reflectă în mod satisfăcător textul grecesc, dar participiile grecești (νηστεύοντας, προσευχομένους, στενάζοντας, ἐνδεικνυμένους) sunt redată în latină prin verbe la modul indicativ, timpul perfect (*ieiunarunt, orarunt, ingemuerunt, exercuerunt*). Redarea pronumelui πολλούς „mulți” prin *quosdam* „unii” diminuează forța hiperbolei folosite de Vasile cel Mare. În vreme ce Capadocianul a folosit verbul ἐνδείκνυμι „a arăta”, pentru a sugera că evlaviea unor oameni devine o formă de spectacol, Cornarius a folosit verbul *exerceō* „a cultiva”, „a practica”, atenuând critica voalată a formelor de pietate ostentative.

În cealaltă versiune, tipărită de Herwagen, omilia privitoare la tânărul bogat poartă titlul „Sermo II in divites avaros”. Pentru a face posibilă recunoașterea rapidă a subiectului, editorul volumului a precizat că bogatul menționat în predică este cel din Matei 19, care i s-a adresat lui Isus cu întrebarea „Magister bone, quid boni faciam?”

Οἷδα πολλοὺς νηστεύοντας, προσευχομένους, στενάζοντας, πᾶσαν τὴν ἀδάπανον εὐλάβειαν ἐνδεικνυμένους, ὁβολὸν δὲ ἕνα μὴ προῖεμένους τοῖς θλιβομένοις (BASILIUS 1532, p. 280).

Uidi ego multos ieiunantes, orantes, praeteritorum poenitentia suspirantes, omnem denique sine sumptu pietatem ostendentes, egentibus uero ne obolum quidem praebentes (BAS.MUSC., p. 358).

În versiunea din BAS.MUSC.³⁵ participiile grecești sunt redată prin participii latinești, iar verbul ἐνδείκνυμι este echivalat prin *ostendō*. Totuși, Musculus amplifică

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Nu putem ști dacă omilia despre tânărul bogat a fost tradusă de Musculus. În volumul îngrijit de el numai omiliile de la paginile 498–533 conțin indicații lămuritoare în titlu. De ex., „Sermo Basilii Magni de Sancta Trinitate, Vvolfgando (sic!) Musculo interprete” (BAS.MUSC., p. 498); „Sermo Basilii Magni de Spiritu sancto, Vv Musculo interprete” (BAS.MUSC., p. 500); „Basilii Magni de humilitate vv. Munusculo (sic!) interprete” (BAS.MUSC., p. 519).

textul pentru a limpezi sensul verbului στενάζοντες. În versiunea latinească bogații nu suspină pur și simplu, ci o fac în context penitențial, pentru faptele din trecut (*praeteritorum poenitentia*). Fiindcă subiectul relației dintre mântuire și fapte bune i-a preocupat constant pe teologii protestanți, ediția îngrijită de Musculus conține pe aceeași pagină o notă marginală menită să rezume principiul protestant privitor la formele de evlavie gratuită: *Bona opera sine beneficentia in pauperes non prodesse* („Faptele bune în lipsa binefacerii față de săraci nu sunt de niciun folos”).

În acest punct, putem reconstitui etapele principale ale procesului în urma căruia critica lui Vasile cel Mare față de bogați pătrunde în *Cazania I*. Tipărită în 1532, Omilia grecească la Matei 19 are parte de o dublă traducere în limba latină, versiunile rezultate fiind tipărite în același an (1540) și în același oraș (Basel). Spre deosebire de versiunea lui Cornarius, cea realizată de Musculus se remarcă prin elementele suplimentare care explicitează sensul „suspinelor” scoase de bogați. Câteva ani mai târziu, în 1544, Musculus avea să publice el însuși un amplu comentariu la *Evanghelia după Matei*. Având experiența traducerii unor omilii vasilieni, a inserat în secțiunea despre tânărul bogat (Matei 19) un fragment ilustrativ din predica teologului capadocian.

Teologul reformat nu a preluat în formă identică textul pe care îl publicase în 1540, ci a introdus câteva nuanțe diferite: bogații pe care i-a văzut Vasile cel Mare „suspinașă pentru păcate” (*de peccatis suis ingemuerint*). Această secvență a pătruns și în textul românesc al *Omiliei 21* („de păcate au suspinat”). Inclusiv partea finală a citatului (*ne obulum quidem pauperibus dederint*) are corespondent fidel în textul românesc: „nici un fileari mișeilor n-au dat”. Verbul *praebeō* „a furniza”, „a oferi” (BAS.MUSC.) a fost înlocuit în MUSC. 1544 cu un verb mai simplu, *dō* „a da”, pe care îl regăsim și în *Cazania I*.

„Cuvintele trebuie să fie ca banii”: considerații cu privire la termenul *fileariu*

Echivalarea termenului latinesc *obulus*³⁶ prin *fileari* necesită câteva comentarii. Potrivit unei cercetări dedicate numelor românești de monede, banul denumit *obol* nu a fost cunoscut în țările române, pătrunderea lui în limba română realizându-se pe cale cultă.³⁷ Nu este deci surprinzător că autorul *Cazaniei I* folosește ca echivalent termenul *filer* (< magh. *fillér*), care înregistrează cea mai timpurie atestare în *Evangheliarul slavo-român* (1551–1553)³⁸. Circulația acestei monede în Transilvania explică probabil numeroasele ocurențe ale termenului *filear(iu)* în textele biblice din sec. XVI–XVIII. Pentru a ilustra dinamica ocurențelor din cele mai reprezentative

³⁶ Variantă a formei *obolus* (< gr. ὀβολός).

³⁷ Coman Lupu, *Din istoricul numelor de monede în limba română* (Romania 35), București, Editura Universității din București, 2022, p. 113.

³⁸ *Ibid.*, p. 48.

versiuni românești ale Noului Testament, respectiv ale Bibliei³⁹, prezentăm următorul tabel:

NA ²⁸	Mt. 5:26 κοδράντης	Mt. 10:29 ἄσσάριον	Mc. 12:42 λεπτά	Lc. 12:6 ἄσσαριων	Lc. 12:59 λεπτόν	Lc. 21:2 λεπτά
TETRAEV.	(—) ⁴⁰	<i>fileariu</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>bani</i>	(o) <i>arame</i>	(doi) <i>fileari</i>
NT.1648	<i>fileariul</i>	<i>fileariu</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>fileari</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
BIBL.1688	<i>fileariu</i>	<i>asarion</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>fileari</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
VULG. 1760	<i>fileariul</i>	<i>fileariu</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>fileari</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
MICU 1795	<i>fileariul</i>	<i>as</i> ⁴¹	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>bani</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
BIBL.1819	<i>fileariul</i>	<i>as</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>bani</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
NT.1838	<i>codrantul</i>	<i>filear</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>fileari</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
FILOTEI 1856	<i>codrantul</i>	<i>filer</i>	(doi) <i>fileri</i> ⁴²	(doi) <i>filiari</i>	<i>filiariul</i>	(doi) <i>fileri</i>
ȘAGUNA 1858	<i>fileariul</i>	<i>as</i>	(doi) <i>fileari</i>	(doi) <i>bani</i>	<i>fileariul</i>	(doi) <i>fileari</i>
BIBL.1874	<i>banulă</i>	<i>bană</i>	(doi) <i>fileri</i>	(doi) <i>bană</i>	<i>banulă</i>	(doi) <i>bană</i>

Înainte de a face observații pe marginea tabelului de mai sus, precizăm că în Noul Testament grec (NA²⁸) sunt menționate următoarele nume de monede: δηνάριον (monedă romană folosită ca plată pentru o zi de muncă), δραχμή (monedă de argint cu aceeași valoare ca dinarul), ἄσσάριον (< lat. *assarius*; monedă romană de aramă valorând circa 1/16 dintr-un dinar), κοδράντης (< lat. *quadrans*; monedă romană de aramă valorând 1/4 dintr-un *assarius* sau 1/64 dintr-un dinar) și λεπτόν (sc. νόμισμα; monedă de aramă valorând 1/2 dintr-un codrant sau 1/128 dintr-un dinar)⁴³.

³⁹ Detalii despre fiecare versiune biblică prezentată în tabel pot fi găsite în Emanuel Conțac, „Tradiția biblică românească. O prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni românești ale Sfintei Scripturi”, în *Studii teologice*, nr. 2 (2011), pp. 159–245.

⁴⁰ Ne-am fi așteptat ca și ocurența gr. κοδράντης din Mat. 5:26 (τὸν ἔσχατον κοδράντην) să fie tradusă prin *fileariu* în TETRAEV. Textul tipărit („Nu veri ieși de-acia pînă cînd veri da apoi vream”) pare a fi rezultatul unei erori datorate fie traducătorului, fie meșterului tipograf.

⁴¹ Notă infrapaginală: „*asariu asse* sau *fileariu*”.

⁴² Notă infrapaginală: „un fel de monedă la cei vechi”.

⁴³ Vezi BDAG, *ad loc.* Alte două monede „neotestamentare” sunt staterul (gr. στατήρ, monedă de argint valorând două didrahme, adică aproximativ patru dinari) și mina (μνᾶ, unitate monetară valorând o sută de dinari).

Dacă avem în vedere versiunile cele mai reprezentative, cuprinse între 1561 (*Tetraevanghelul* coresian) și 1874 (*Biblia* de la Iași), observăm că termenul *filear(i)* este folosit ca echivalent pentru trei monede cu valori diferite: λεπτόν, κοδράντης și ἄσσάριον. Remarcabile, din acest punct de vedere, sunt NT.1648 și VULG. 1760 (versiuni realizate în Transilvania), care întrebuințează *fileariu* pentru toate ocurențele analizate de noi. Variații întâlnim în BIBL.1688, care introduce termenul *asarion*, dar numai pentru ocurența din Mt. 10:29 (nu și pentru cea din Lc. 12:6). Un pas în direcția diversificării lexicului „monetar” se observă în versiunea lui Samuil Micu (1795), care echivalează cele două ocurențe ale lui ἄσσάριον prin *as*, respectiv *ban*. Aceeași variație se înregistrează și în versiunea tipărită de Andrei Șaguna (1858), care preia textul tipărit la Blaj.

Traducătorii *Bibliei* de la Iași (1874) au renunțat la *fileari* în favoarea lui *ban*, termen mai familiar cititorilor români din a doua jumătate a sec. XIX. Ocurența din Mc. 12:42 (*fileri*) trebuie considerată o excepție care a scăpat atenției traducătorilor.

Concluzii

Analiza celor două fragmente patristice din *Omilia 21* a scos la iveală faptul că autorul *Cazaniei I* nu a recurs la izvoarele grecești, ci a preluat citatele prin intermediul *Comentariului la Matei* al lui Wolfgang Musculus. În urma cercetării noastre se conturează un traseu format din patru etape: (1) originalul grecesc al omiliilor lui Ioan Hrisostomul, respectiv Vasile cel Mare este tradus în latină; (2) ulterior, versiunile latinești tipărite în secolul al XVI-lea sunt integrate în (3) comentariul la *Matei* al lui Musculus, prin intermediul căruia pătrund în (4) *Tâlcul evangheliilor*. Fiecare etapă a acestui proces presupune simplificarea, clarificarea sau amplificarea textului, fără ca sensul fundamental al citatelor să se piardă.

În urma examinării comparative a textelor reținem că autorul român a urmat versiunea latinească din MUSC. 1544, atât în structura citatelor, cât și în detalii lexicale sau sintactice. Secvența „zice Zlatoust, strigând” reproduce fidel formula introductivă folosită de Musculus, iar elemente precum „de păcate au suspinat” sau „niciun fileari mișeilor n-au dat” confirmă dependența directă de formularea latină a comentatorului reformat. În același timp, traducerea românească simplifică unele structuri și adaptează terminologia la resursele limbii române din secolul al XVI-lea, dând textului un caracter proverbial.

Sub aspect tematic, cele două citate patristice converg spre aceeași idee morală: pericolul spiritual al bogăției și inutilitatea unei evlavii care nu are ca efect milostenia. Paradoxul formulat de Ioan Hrisostomul (creșterea simultană a bogăției și a „sărăciei” lăuntrice) se regăsește și în critica vasiliană a religiozității „fără cheltuială”, care presupune post și rugăciune, dar nu și ajutorarea săracilor.

Studiul nostru reconfirmă ideea că literatura omiletică românească din secolul al XVI-lea se formează la intersecția mai multor tradiții culturale și lingvistice. *Omilia 21* din TÂLCUL EV. dă mărturie cu privire la circulația interpretărilor patristice

prin intermediul unor lucrări reprezentative pentru Reforma protestantă, confirmând rolul decisiv al unor autori precum Musculus în difuzarea acestor tradiții în spațiul românesc.

BIBLIOGRAFIE

- BAS.CORN. = *Omnia D. Basilii Magni archiepiscopi Caesareae Cappadociae, quae extant, Opera, iuxta argumentorum congruentiam in Tomos partita quatuor; Iano Cornario medico physico interprete*, Basel, Hieronymus Froben – Nicolaus Episcopus, 1540.
- BAS.MUSC. = *Opera D. Basilii Magni Caesariae Cappadociae episcopi omnia, sive recens versa, sive ad Graecos archetypos ita collata per Wolfgangum Musculum Dusanum, ut aliam omnino faciem sumpsisse videantur*, Basel, Johannes Herwagen, 1540.
- BASILIUS 1532 = *En amice lector; Thesaurum damus inaestimabilem D. Basilium vere Magnum sua lingua disertissime loquentem quem hactenus habuisti Latine balbutientem. Unum hunc dedit nobis Graecia numeris omnibus absolutum... Mihi crede, reddet te tibi meliorem, quisquis hunc familiarem habere voles*, Basel, Hieronymus Froben – Nicolaus Episcopus, 1532.
- BDAG = Danker, Frederick William, ed., *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago, University of Chicago Press, 2000.
- BIBL. 1688 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi și a celei noao lége (...)*, București, 1688.
- BIBL. 1819 = *Biblia, ádecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a ceii noao, cu chieľtuiala Rosienestii Soľietăľi a Bibliei, în Sanktpeterburg, în tipografia lui Nic. Grecea, în anul 1819, avgust, 15 zile*.
- BIBL. 1874 = *Sănta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, ediție nouă, revădută după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, Iași, 1874*.
- CHRYSOSTOMUS 1530 = *Tertius tomus operum divi Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani, in quo Homiliae in Matthaeum & Ioannem (...)*, Basilea, In Officina Frobeniana, 1530.
- CREST. I = *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521–1639), București, Editura Academiei Române, 2016.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, 19 vol., Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Academiei Române, 2010.
- FILOTEI = *Biblia sau Testamentul Vechi și Nou (...) tipărit (...) prin binecuvântarea (...) iubitorului de Dumnezeu Episcop al sfintei Episcopii Buzăul, D. D. Filoteiu, Buzău, 1854*.
- LAMPE = G. W. H. Lampe (ed.), *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1961.
- LSJ = H.J. Liddell, Robert Scott, Henry Stuart Jones, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1996.
- MICU = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao (...)*, Blaj, 1795.
- MONTANARI 2015 = Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, editors of the English edition: Madeleine Goh and Chad Schroeder, Leiden, Brill, 2015.
- MUSC. 1544 = *In Evang Matthaeum commentarii tribus tomis digesti (...) per Vuoligangum Musculum Dusanum*, Basileae, 1544.
- NA²⁸ = *Novum Testamentum Graece*, ed. a 28-a, editată de Barbara și Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini și Bruce M. Metzger, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.
- NT. 1648 = *Noul Testament sau Împăcarea au leagea noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru (...)* 1648 (ediție modernă, Alba Iulia, 1988).
- NT. 1838 = *Noul Testament al Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos, tipărit cu voea și blagoslovenia Prea Sfințitorilor Episcopi ai Prințipatului României, după cel mai ales model, dat de Prea Sfinția lor. În zilele Prea Înălțatului Domn Stăpânitor a toatei țării Românești Alecsandru Dimitrie Ghika V.V.*, Smirna, în Tipografia lui A. Damian și tov. 1838.

- OM. MATEI = *Sfântul Ioan Gură de Aur, Scrieri. Partea a treia: Omilii la Matei*, trad. D. Fecioru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
- PG = *Patrologiae Cursus Completus: Series Graeca*, ed. J.-P. Migne, 162 vol., Migne, Paris, 1857–1886.
- ȘAGUNA = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi și a cei noao*, tipărită (...) sub privegherea și cu binecuvântarea excelenței sale, prea sfințitului Domn Andreiu, Baron de Șaguna, Sibiiu, 1856–1858.
- TÂLCUL EV. = *Tâlcul Evangheliilor și Molitevnice rumânesc*, ed. V. Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- VASILE OMIL. = Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, trad. de Dumitru Fecioru, text revăzut de Constantin Georgescu, note de Dumitru Fecioru, Constantin Georgescu și Alexandru Mihăilă, București, Editura Basilica, 2009.
- VULG. 1760 = *Biblia Vulgata*, Blaj 1760–1761, București, Editura Academiei Române, 2005.

THE RECEPTION OF JOHN CHRYSOSTOM AND BASIL THE GREAT IN HOMILY 21
 (“THE RICH YOUNG MAN”) OF CORESI’S *FIRST POSTIL* (1567)

(Abstract)

This study examines the reception of patristic sources in Homily 21 (“The Rich Young Man”) of *Coresi’s First Postil* (1567), the earliest printed Romanian collection of sermons. Written as an expository commentary on Matthew 19:16–26, the homily contains two patristic quotations attributed to John Chrysostom and Basil the Great. The article not only argues that these citations reached the Romanian author through the mediation of Wolfgang Musculus’s *Commentary on Matthew* (1544), but also reconstructs the transmission chain by which the Greek homilies were first translated into Latin and subsequently circulated in sixteenth-century printed editions. Given Musculus’s sustained interest in translating Greek Church Fathers, these quotations were incorporated into his exegetical work and eventually entered the Romanian text of *The Meaning of the Gospels*. The analysis also highlights the moral convergence of the two patristic passages, which warn against the spiritual dangers of wealth and criticize forms of piety devoid of generosity toward the poor. By situating these quotations within the broader context of sixteenth-century patristic publishing and Reformation-era exegesis, the article shows that early Romanian homiletic literature emerged at the crossroads of multiple linguistic and intellectual traditions. Homily 21 thus provides a clear example of how patristic interpretations circulated in the Romanian cultural sphere through the mediation of Protestant scholarly works.

Cuvinte-cheie: Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, Ioan Hrisostomul, Vasile cel Mare, Wolfgang Musculus.

Keywords: Coresi, *The Meaning of the Gospels*, John Chrysostom, Basil the Great, Wolfgang Musculus.

New Europe College – Institute for Advanced Study
 Str. Plantelor, nr. 21, București
 emanuelcontac@gmail.com